

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ СЛУХУ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ

Слобожанінов А.А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті визначено проблему соціальної адаптації дітей із вадами слуху, вивчено можливості адаптивно-го фізичного виховання як засобу соціальної адаптації та покращення фізичного, психологічного та морального здоров'я дітей з особливими потребами; теоретично обґрунтовано важливість занять фізичними вправами, зокрема спортивним орієнтуванням, у процесі входження неповносправних дітей у соціум.

Ключові слова: соціальна адаптація, діти з вадами слуху, фізичне виховання, спортивне орієнтування.

Постановка проблеми. Визначальною рисою та пріоритетом розвитку сучасного суспільства є встановлення принципів солідарності та безпеки, що мають на меті захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, зокрема й осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Процес адаптації в суспільстві дітей з фізичними і психічними відхиленнями має свої особливості. Поняття «порушення слуху» часто використовується для описання широкого діапазону розладів, пов'язаних зі зниженням слуху, що включає і глухоту. Глухота визначається як цілковита відсутність слуху або його значне зниження, внаслідок якого сприймання та розпізнавання усного мовлення неможливе.

Слухова недостатність несприятливо відбивається на психофізичному розвитку дитини, особливо якщо порушення слуху настає в ранньому віці. В першу чергу страждає сприйняття і відтворення усного мовлення, що призводить до порушення соціальних контактів дитини з оточуючими людьми.

Згідно статистичних досліджень, близько 10-12% населення має той чи інший ступінь зниження слуху. За належних умов навчання у дітей з порушеним слухом формується мовленнєве спілкування та розвивається мовленнєвий слух, що дає їм можливість успішно навчатися у звичайних школах, отримувати вищу та професійну освіту [6].

Педагогічні дослідження в галузі спеціальної освіти дітей з порушеннями слуху засвідчують тісний зв'язок між рівнем фізичного розвитку і фізичної підготовленості дітей, їхньою руховою активністю та психічним розвитком дитини. Рухова активність позитивно впливає на перцептивні та інтелектуальні процеси. Відставання у фізичному розвитку глухих і слабочуючих учнів зумовлене не тільки внаслідок їх основного дефекту, а й у результаті недосконалої організації процесу фізичного виховання в школі для глухих і слабочуючих, недостатньою науковою розробленістю низки проблем фізичного виховання даної категорії населення [5, с. 34].

Адаптивне фізичне виховання слабочуючих має на меті покращення перебігу компенсаторних процесів в організмі, що сприятимуть позитивному фізичному, психічному та соціальному розвитку організму. Дослідження функціональних особливостей організму дітей з вадами слуху передбачає розуміння та усвідомлення необхідності індивідуального добору адекватних засобів і методів рухової активності з урахуванням

потенційних можливостей, стану здоров'я, статі, віку, інших факторів.

У зв'язку з цим триває пошук форм фізкультурно-спортивної діяльності, адаптованих до фізичного рівня осіб із розладами слуху, підбираються такі фізичні вправи та види спорту, які найбільш придатні й ефективні для тих чи інших груп осіб з обмеженими можливостями. Вирішення означеної проблеми передбачає, в першу чергу, модернізацію та реформи засобів адаптивного фізичного виховання, впровадження сучасних та нетрадиційних форм фізкультурно-спортивної активності для осіб з особливими потребами [1, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дефекти слуху передусім впливають на психіку дитини, особливості її спілкування з людьми та оточуючим середовищем. Дослідження учених свідчать, що відсутність внутрішнього мовлення та словесного висловлення думки людини зумовлюють зменшення обсягу зовнішньої інформації та супроводжуються уповільненням і скороченням сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви і всієї пізнавальної діяльності в цілому (Виготський Л.С., 1924; Власова Т.А., 1954; Боскис Р.М., 1963; Шиф Ж.І., 1968; та ін.).

Вади у слуховому сприйнятті спричиняють особливі зміни функціонального стану організму, зменшення рухової пам'яті, довільної уваги, особливо в учнів молодшого та середнього шкільного віку (Розанова Т.В., 1978; Гоголева А.В., 1981). Досліджуючи взаємозв'язок рухового і слухового аналізаторів, учені стверджують, що рух залежить не лише від сприйняття зорової інформації, а й слухової. Вилучення слуху із системи аналізаторів зумовлює порушення усього процесу розвитку людей. Між порушенням слуху, мовної функції і рухової системою існує тісна функціональна взаємозалежність [4, с. 87].

Учені-дефектологи відзначають, що в підлітків із вадами слуху спостерігається відставання у фізичному розвитку, що зумовлене обмеженою руховою активністю. Визначальним чинником включення у соціум підлітків з особливими потребами слугує адаптивне фізичне виховання. Широкий спектр фізичних вправ в системі адаптивного фізичного виховання та можливість корекції їх виконання дозволяють добирати та поєднувати їх з урахуванням завдань виправлення рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості підлітків з особливими потребами до максимально можливого рівня [2; 3; 5].

Учені довели, що оптимальна організація рухової активності дітей з вадами слуху не лише частково нівелює недоліки в розвитку рухової сфери, але зумовлює покращення рівня їхнього фізичного розвитку та функціонального стану основних систем життєзабезпечення, що позитивно впливає на соціальну інтеграцію [2, с. 25].

Порушення зв'язку з навколишнім світом призводить до зменшення одержуваної інформації, що позначається на розвитку всіх пізнавальних процесів і тим самим впливає на процес оволодіння всіма видами рухових навичок. Тому глухі школярі витрачають на освоєння складно-координаційних навичок значно більше часу (Костанян А.О., 1963; Ляхова І.М., 1992), мають менший рівень максимальних досягнень по точності і часі рухів, а також поступаються в статичній і динамічній рівновазі школярам без вад слуху (Рябичев В.А., 1964; Какузін В.А., 1973).

Дітям із високою руховою активністю властиві середній і високий рівень фізичного розвитку, кращі показники функціонального стану ЦНС, економічна робота серцево-судинної і дихальної систем, вищі адаптаційні можливості організму, менша схильність до простудних захворювань.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Особливістю розвитку глухих і слаббачуючих дітей є порушення функцій вестибулярного і кінестезичного аналізаторів. У осіб з низькою вестибулярною стійкістю при дії різного роду прискорень, обертань, нахилів істотно порушується координація рухів, рівновага, знижується здатність до максимального прояву рухових якостей, просторової орієнтації.

Вирішити окремі проблеми можливо шляхом залучення даної категорії населення до занять фізкультурою і спортом. Аналіз науково-методичної й спеціальної літератури та ознайомлення з практикою роботи Чернівецького обласного навчально-реабілітаційного центру № 1 дає змогу стверджувати, що зміст корекційних програм із фізичного виховання школярів із вадами слуху є недостатнім розробленим. Наявність суперечностей між психологічними, соціальними та фізичними потребами дітей з вадами слуху і їхніми можливостями визначає пошук та наукове обґрунтування ефективних шляхів корекції наявних у них рухових порушень засобами адаптивного фізичного виховання й необхідність створення відповідних умов для їхньої соціальної адаптації [6].

Завдання дослідження – теоретично обґрунтувати ефективність впливу занять спортивним орієнтуванням на процес соціальної адаптації дітей із вадами слуху.

Виклад основного матеріалу. Соціальна адаптація дитини-інваліда передбачає її включеність у звичайну соціокультурну реальність на таких умовах, при яких у процесі компенсаційної діяльності нівелюється її недолік. Означений процес можливий внаслідок залучення дітей з особливими потребами до культурних і духовно-моральних цінностей, до здорового способу життя, через включення в світ мистецтва, культури і творчості. Правильна організація вільного часу і дозвілля слугують визначальними чинниками для досягнення успішної соціальної адаптації дитини-інваліда.

Для дітей-інвалідів в сучасному динамічному суспільстві постійно виникає питання відновлен-

ня духовних і фізичних сил. Організація дозвілля людей з обмеженими можливостями здоров'я відноситься до одного з напрямків соціокультурної діяльності. Для дітей-інвалідів таке спілкування є можливістю усвідомити свою єдність з іншими людьми, розширити комунікативні можливості дитини, спосіб проявити себе, і, нарешті, «бути як всі».

Розвиток спорту інвалідів та осіб з обмеженими можливостями здоров'я має ґрунтуватися на принципах пріоритетності, масового поширення і доступності занять. Тренувальний процес передбачає поступове підвищення тренувальних і змагальних навантажень, з метою зміцнення здоров'я, розвитку спеціальних фізичних якостей, освоєння складних технічних дій, прищеплення любові до спортивного змагання, фізичної реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції та підвищення інтересу до занять фізичною культурою загалом та спортивним орієнтуванням.

Включення в Дефлімпійські ігри спортивного орієнтування, а також вимоги сучасного життя стали передумовами до активного заняття означеним видом спорту, зумовили інтерес до спортивно-оздоровчих та фізкультурно-спортивних заходів серед дітей з порушенням слуху.

Спортивне орієнтування – вид спорту, в якому учасники за допомогою спортивної карти і компаса повинні пройти незнайомий маршрут, спланований і позначений на місцевості контрольними пунктами. Учасники вибирають свій шлях і пересуваються по місцевості самостійно за максимально короткий час.

Спортивне орієнтування поєднує в собі фізичні і розумові навантаження на тлі позитивних емоцій в постійно змінних зовнішніх умовах, вимагає від спортсменів швидкої і точної оцінки ситуації, вміння мислити в умовах великих фізичних навантажень. Спортивне орієнтування – один з небагатьох видів спорту, в яких учасники змагань діють суто індивідуально, поза увагою тренерів, суддів, глядачів, навіть суперників.

Заняття спортивним орієнтуванням дозволяють спортсмену покращити об'єм одержуваної інформації, збільшити швидкість прийняття рішень, концентрацію уваги.

Спортивне орієнтування як циклічний вид спорту зумовлює значне розумове навантаження. Перевагами спортивного орієнтування є його доступність та масовість, а також розвиток основних фізичних якостей, виховання самостійності, уважності, рішучості, цілеспрямованості, уміння володіти собою; розвиток спостережливості, пам'яті, уяви, швидкості і логічності мислення, вміння швидко перезосередити увагу, відчуття часу і просторової орієнтації, винахідливості, органічне поєднання розумового і фізичного навантаження, можливість оздоровлення людей різного віку та статі, можливість отримати естетичне задоволення від спілкування з природою у будь-який сезон.

При діагностуванні здібності до орієнтування у просторі глухих дітей шкільного віку було відзначено, що їм складно оперативно оцінювати ситуацію щодо просторових умов (просторова дезорієнтація), яка складається під час виконання рухових завдань, і реагувати на неї раціональними руховими діями.

У дисертаційному дослідженні О. Романенко вивчено вплив позакласних занять із спортивного орієнтування на проєкцію пізнавальної діяльності та рухової сфери глухих дітей. У роботі доведено корекційний вплив занять спортивного орієнтування на вади рухової сфери і пізнавальної діяльності глухих учнів. Дослідження засвідчило, що запропонована методика занять із спортивного орієнтування дозволила покращити функціональний стан організму глухих школярів, підвищити рівень розвитку рухових якостей, поширити об'єм мовної інформації, скоротити строки вивчення спортивного орієнтування, зрівняти відмінності між глухими та школярами, якічують [4].

Інвалідність дитини накладає відбиток на вільний час і дозвілля. Опитування, проведене серед учнів Чернівецького обласного навчально-реабілітаційного центру № 1, засвідчило, що 8% респондентів задоволені проведенням вільного часу і дозвілля, 21% – швидше задоволені, ніж ні, 20% – частково задоволені, 31% – швидше незадоволені, 20% абсолютно незадоволені. Найбільш поширеним видом дозвілля, що не вимагає додаткових грошових витрат є перегляд телепередач і фільмів, читання книг (72% респондентів). Тільки 10% регулярно займаються у вільний час спортом.

На підставі аналізу спеціальної наукової літератури можемо виокремити особливі риси рухової сфери дітей із вадами слуху:

- неточна координація і невпевненість рухів;
- сповільненість оволодіння руховими навичками;
- труднощі збереження у статичної і динамічного рівноваги;
- низький рівень розвитку просторового орієнтування;
- сповільнення реакції, швидкості рухової діяльності в цілому;
- відхилення в розвитку моторної сфери, сукупність яких характеризує порушення координаційних здібностей;
- сповільнений розвиток фізичних здібностей.

Виявлені вади в руховій сфері осіб з вадами слуху є взаємопов'язаними та виникають внаслідок таких причин: структурою слухового дефекту, недостатністю мовної функції, скороченням обсягу інформації, що надходить, станом рухово-

го аналізатора, ступенем функціональної активності вестибулярного аналізатора.

З метою покращення фізичного та психологічного стану підлітків, і, як наслідок, – покращення перспектив соціальної адаптації особистості, у Чернівецькому обласному навчально-реабілітаційному центрі № 1 з 2014 року почав функціонувати гурток спортивного орієнтування. За час діяльності членами гуртка стали 62 дітей з вадами слуху. Протягом 2014–2016 років підлітки двічі на тиждень відвідували тренувальні заняття, неодноразово приймали участь у міських, обласних та всеукраїнських змаганнях зі спортивного орієнтування як серед осіб з особливими потребами, так і серед повносправних. За означений період змінилися показники не лише фізичної підготовленості учасників гуртка, а й їх психологічної та емоційної сфери. Зокрема, опитування наприкінці 2016 року засвідчило, що 36% респондентів знайшли нових друзів внаслідок занять спортивним орієнтуванням, 21% опитаних відвідали нові міста завдяки проведенню змагань, 8% після закінчення навчального закладу планують здобувати вищу освіту за спеціальністю «Фізична культура і спорт».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, заняття зі спортивного орієнтування у Чернівецькому обласному навчально-реабілітаційному центрі № 1 позитивно вплинули на показники психоемоційної сфери дітей з вадами слуху, і як наслідок, – покращили процес соціальної адаптації, що свідчить про високу ефективність занять спортивним орієнтуванням у якості засобу адаптивного фізичного виховання. Водночас вивчення корекційних можливостей спеціально організованих і науково обґрунтованих занять спортивним орієнтуванням у підлітків, які мають порушення слуху, сприятиме подоланню негативних причин, які заважають їм позитивно ставитися до занять фізичною культурою та спортом, забезпечуючи гармонійний, усебічний розвиток особистості, здобуття самостійності й незалежності, удосконалення.

Перспектива подальших пошуків у цьому напрямку полягає у вивченні зміни показників психоемоційної сфери підлітків із вадами слуху під впливом занять спортивним орієнтуванням.

Список літератури:

1. Байкіна Н. Г. Коррекционные основы физического воспитания глухих школьников: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра. пед. наук: спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / Н. Г. Байкіна. – М., 1992. – 30 с.
2. Демчук С. Соціальна адаптація слабочуючих школярів у процесі фізичного виховання як педагогічна проблема / С. Демчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Східноєвроп. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: А. В. Цьос та ін.]. – Луцьк, 2013. – № 3(23). – С. 24–27.
3. Колишкін О. В. Корекція рухових порушень дітей старшого шкільного віку з розладами слуху засобами адаптивного фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03. «Корекційна педагогіка» / О. В. Колишкін. – Суми, 2004. – 20 с.
4. Романенко А. В. Влияние внеклассных занятий по спортивному ориентированию на коррекцию познавательной деятельности и двигательной сферы глухих детей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Александр Владимирович Романенко. – Запорожский гос. ун-т. – Запорожье, 1997. – 165 с.
5. Теорія і методика адаптивної фізичної культури: навч.-метод. посібник для студентів / Н. А. Деделюк. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 68 с.
6. Форостян О. І. Теоретико-методичні засади адаптивного фізичного виховання підлітків з порушеннями слуху / О. Д. Форостян. // Наука і освіта. – № 5. – 2015 Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NiO_2015_5_25.pdf

Слобожанинов А.А.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА СРЕДСТВАМИ СПОРТИВНОГО ОРИЕНТИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается проблема социальной адаптации детей с нарушениями слуха, изучены возможности адаптивного физического воспитания как средства социальной адаптации и улучшения физического, психологического и нравственного здоровья детей с особыми потребностями; теоретически обоснована важность занятий физическими упражнениями, в том числе спортивным ориентированием, в процессе вхождения детей-инвалидов в социум.

Ключевые слова: социальная адаптация, дети с нарушениями слуха, физическое воспитание, спортивное ориентирование.

Slobozhaninov A.A.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH IMPAIRED HEARING MEANS ORIENTEERING

Summary

In the article the problem of social adaptation of children with hearing examined the possibilities of adaptive physical education as a means of social adaptation and improvement of physical, psychological and moral health of children with special needs; theoretically proved the importance of exercise, including orienteering, in the entry of disabled children in society.

Keywords: social adaptation of children with hearing impairments, physical education, orienteering.